

LITTERATUR

EN SKY AV VITTNEN

ÅTERBLICK PÅ MEMOARSÅSONGEN

Av GUNNAR UNGER

Ännu på 1930-talet fanns det anledning att klaga över den svenska memoarlitteraturens torftighet. Särskilt påfallande var bristen på politiska och diplomatiska minnesanteckningar av större intresse. Efter andra världskriget inträdde en lika snabb som påfallande vändning till det bättre. Denna utveckling har på senare år fortgått i ständigt accelererad takt. Memoarerna intar nu en sådan plats i svensk bokutgivning att man ibland kan fråga sig om man inte blivit bönhörd över hövan. Man kan dock trösta sig med att nästan varje boksäsong bjuder på åtminstone något memoarverk av bestående värde och inte sällan dessutom ett par stycken av mer än kuriositetsintresse. Det var exempelvis fallet med 1963 års höstbokflod, ur vilken fyra belysande bevis för detta påstående här skall behandlas.

Herbert Tingsten har publicerat tredje delen av "Mitt liv" med underrubriken "Tidningen 1946—52" (Norstedts, pris 34:—, inb. 41:—). Vad kan man säga om Tingstens memoarer, som inte redan är sagt? Alla vet, eller bör vid det här laget veta, att det rör sig om en av de märkligaste självbiografier, som överhuvud utgivits på svenska — om inte den märkligaste. "Mitt liv" är sin författares bästa bok, vilket inte vill säga litet, till lika delar fascinerande som mänskligt dokument, som kulturhistorisk tidsbild och som litterärt konstverk. De hittills utgivna tre delarna fånglar var och en ur sin speciella aspekt. Den första har det största personliga intresset, den ger med sin ovanligt oförbehållsamma

skildring av Tingstens barndoms- och ungdomsår, som ibland kan få ett tycke av bikt, en nyckel till förståelsen av hans komplicerade, på en gång naiva och subtila väsen. Den förklarar, så långt det nu är möjligt, hur människan Tingsten blivit den han är och bildar därmed den naturliga och nödvändiga bakgrunden till de följande delarna. Del 2, som behandlar Tingstens liv mellan 30 och 50, har framför allt ett — i uttryckets egentliga inte i dess överförda bemärkelse — rent akademiskt intresse. Inte minst gäller detta för den, som i likhet med recensenten haft förmånen att ha Tingsten som lärare och här får se sin professors akademiska karriär och verksamhet i ett helt annat och ännu mera roande perspektiv än sin egen studenttid. Del 3, slutligen, är helt naturligt den som har det största allmänna intresset, eftersom den sysslar med den mest offentliga delen av Tingstens bana: hans tid i *Dagens Nyheter*. Det är skälet till att den i olikhet mot föregångarna kommer att tas upp till separat behandling här, trots att recensenten hoppas få tillfälle återkomma med en samlad bedömning av hela memoarsviten, när den föreligger fullbordad.

Erbjudandet på hösten 1945 om att bli chefredaktör för *Dagens Nyheter* kom för Tingsten, enligt vad han berättar, som en fullständig överraskning och han accepterade det först efter åtskillig tvekan. I några avseenden, ytliga men viktiga, medförde ombytet av yrke en stor stegring av hans trevnad, framhåller han med avväpnande brist

på krumbukter: att ha någorlunda gott om pengar visade sig ännu roligare än han väntat! Men mera väsentligt var förändringen av vardagen, av arbetet och arbetsmiljön. Han hade aldrig förut levat i en omgivning med gemensamma intressen och syften och det kändes som en befrielse med denna form av samvaro. Händelserna var stimulanser till debatt och skrivning, samhörigheten med kamraterna i allvar och skämt, i distans, ovilja eller förakt mot folk utanför kretsen gjorde timmarna på tidningen festliga, försäkrar Tingsten. Distansen, oviljan och föraktet torde inte ha varit det minst viktiga. Den alltsedan Zweigbergks tid rådande s. k. "Dagens Nyheters-andan", i vilken det arroganta ingått en ouplöslig förening med det bornerade, var på intet sätt Tingsten främmande. Men medan den tidigare haft något torrt, pimpinett ja, ibland nuckigt över sig, blev den nu vital, frejdig, fräck och rolig på ett sätt som gjorde den lättare att fördraga, för att inte säga avnjuta.

Varför ville nu Tingsten — bortsett från de ekonomiska och arbetsmässiga betingelserna, som väl tilläventyrs kunnat uppnås även i annat sammanhang — bli just publicist? Det som lockade honom var framför allt, skriver han, att i alla möjliga frågor kunna driva en ståndpunkt, utifrån den visserligen vaga åskådning, som han småningom nått fram till. Måhända i känslan av att detta varken låter särskilt uttömmande eller särskilt övertygande gör han i fortsättningen ett betydelsefullt medgivande. Hans arbete uppbars inte av någon vital utopism, av stora ideologiska perspektiv, inte ens av någon brinnande reformvilja, bekänner han. Han kände sig mera skriva *mot* än *för*. Ibland skämtade han om att arvet från fadern bestämde honom, att han var renhållningsdirektör och inte stadsplanerare.

Denna attityd, i någon mån förgylld och kanske rent av förklarad av den kvardröjande nihilismen från ungdomsåren, gjorde det också naturligt för honom, säger han själv, att vara politisk publicist utan någon längtan att bli praktisk politiker.

Mot denna bakgrund är det inte svårt att förstå Tingstens tvekan inför erbjudandet att bli chefredaktör i Dagens Nyheter. Han hade ingen genomtänkt samhällsåskådning, ingen politisk övertygelse. Efter sitt avfall från socialdemokratin — det mest celebra avfallet i svensk idéhistoria efter Geijers — hade han visserligen framträtt som ett slags liberal vilde, men det var också allt. Han sticker inte på minsta sätt under stol med att han på en rad centrala politiska områden var häpnadsväckande okunnig. Det framgår redan av de tidigare memoardelarna att han i hela sitt liv varit en mycket flyktig och långa tider sporadisk tidningsläsare. Nu får man veta att han inte ens under DN-tiden brydde sig om att läsa tidningar ordentligt. De stora ekonomiska och sociala problem, som dominerade den inrikespolitiska debatten brydde han sig aldrig om att sätta sig in i, utan överlät dem åt medarbetare som han hyste förtroende för. Från de led samma riksdagsdebatterna flydde han till Gyldene Freden. Han intresserade sig nästan uteslutande för — och skrev nästan uteslutande om — utrikespolitik, idépolitik och litteratur. Hans domäner på tidningen var med andra ord en del av ledaravdelningen och en del av kulturavdelningen — på den senare gjorde han f. ö. som recensent några av sina mest lysande insatser. Nyhetsavdelningen hade han ingen eller nästan ingen kontakt med och väl än mindre med de administrativa och ekonomiska avdelningarna, för vilkas verksamhet han inte gärna kan ha känt någon valfrändskap. Som chef-

redaktör i bemärkelsen tidningsledare var han alltså en fiktion eller en illusion, hur man nu vill kalla det.

Förhöll det sig på samma sätt med honom i hans egenskap av opinionsbildare? Det är många, inte bara bland hans meningsmotståndare, som hävdar det. För den som har i stort sett samma intressen som Tingsten kan hans något bohemiska attityd till sin publicistiska gärning förefalla uppfriskande och charmerande. För andra ter den sig lättsinnig och ansvarslös. Han var inte solid och seriös (dessa två källborgerlighetens honnörssord framför alla andra!) säger man, han saknade grundlighet och allvar. Och med en ofta alltför illa dold skadeglädje pekar man på hur den ena efter den andra av hans stora kampanjer blivit ett klart fiasko eller i varje fall runnit ut i sanden: exempelvis mot ryssavtalet och vanstyret resp. för atombeväpning, anslutning till Atlant-pakten, införande av samlingsregering och beslutande folkomröstning. Den enda av Tingstens kampanjer, som lett till något resultat, har t. o. m. en skämtare roat sig med att framhålla, är hans kampanj för att göra Simenon känd som deckarförfattare.

Detta låter sig naturligtvis sägas; på det hela taget är det ju sant. Men det ger alls ingen rättvisande föreställning om Tingsten som opinionsbildare. Inte ens de, som förnekar hans allvar och grundlighet — trots att han på sina speciella områden givit prov på både dessa och andra egenskaper — kan gärna förneka hans temperament, talang och engagemang, hans stridbarhet, kvickhet och gnistrande polemiska skicklighet. Må vara att han inte åstadkom några praktiska politiska resultat under sin tid som publicist, i gengäld åstadkom han intellektuellt-ideella. När han blev chefredaktör för Dagens Nyheter vaknade andarna och det blev en lust att leva och inte minst

att skriva. Om någon är förtjänt av det gamla epitetet braständare är det han. Säg vad man vill: han var i tio års tid den offentliga debattens bokstaveligen talat primus motor, han aktiverade den och han dominerade den även om han inte dirigerade den. Den lidelsefulla insats han under de håglösa, av opportunist och defaitism präglade åren närmast efter kriget gjorde för att bekämpa socialiserings-tanken och kommunismen förtjänar att för alltid bevaras i tacksam hågkomst. Med hjälp av Tingsten väcktes den svenska opinionen ur en egenomlig domning och dess vilja att bevara sin yttre och inre frihet och sina västerländska ideal fick i hans artiklar röst på ett sätt som väckte gehör både utom och inom landet. Eftervärlden kanske inte kommer att räkna Tingsten till våra stora chefredaktörer, men den kommer utan tvekan att räkna honom till våra stora publicister, den störste efter Segerstedt.

Tingsten berör med lätt hand konflikterna inom tidningen, exempelvis rivaliteten med Leif Kihlberg och den uppseendeväckande brytningen med Johannes Wickman, och till hans version av striderna kring Billingsförsöket skulle förmodligen åtskilligt finnas att tillägga. Mera ingående och klagörande behandlar han de konflikter i vilka tidningen var inblandad. Speciellt gäller detta polemiken kring ryssavtalet i oktober 1946; härom lämnar Tingsten flera nya upplysningar av intresse. Frågan gällde närmast dåvarande handelsministern Gunnar Myrdals påstådda påtryckningar gentemot den svenska industrin, som av Tingsten nu beläggs med uttalanden av dåvarande ASEA-chefen, direktör Thorsten Ericson. Det är måhända inte helt överensstämmande med god publicistisk sed eller ens med tryckfrihetsförordningens stadganden att, som Tingsten gjort, röja

en källa utan vederbörandes medgivande. Av den efterföljande debatten har emellertid framgått att Tingsten och Dagens Nyheter haft fullkomligt rätt i sak; professor Myrdals försök att slingra sig undan sitt ansvar har varit pinsamma att bevittna och slutade betecknande nog med att han vägrade ingå i vidare svaromål.

En av de mest kuriösa episoderna i boken — och onekligen av betydande personhistoriskt intresse — är Tingstens relation om hur Z. Höglund, under förutsättning av Tingstens och Marcus Wallenbergs benägna medverkan, ville störta Tage Erlander! Förslaget framfördes på våren 1947 vid en lukullisk lunch hos en gemensam bekant. Höglund rasade mot den inkompetenta och enfaldiga regeringen, förklarade en ny styrelse av alla partier nödvändig och föreslog att de närvarande skulle samarbeta för detta mål. Tingsten blev för distraherad av samtalet för att kunna utnyttja sin sedvanliga aptit, suckar han. När Tingsten uttryckte sin förvåning över att Höglund med de åsikter han sade sig hysa, kunde samverka med kommunisterna, blev svaret att dem lurade han totalt. Samvaron resulterade i att Z:s anbud avböjdes. En lika negativ utgång hade en annan märklig måltid, till vilken Tingsten inbjudits. Det var en middag hos Torsten Kreuger tillsammans med den då pensionsmässige chefredaktören för Stockholms-Tidningen, Börje Brilioth. Vid denna middag, som ägde rum blott några månader efter det Tingsten tillträtt sin befattning som chefredaktör för Dagens Nyheter, erbjöd Kreuger honom att bli Brilioths efterträdare! Även detta fantastiska anbud avböjdes.

Intressant är att ta del av Tingstens omdömen om olika ledande politiker. Som alltid blir man förvånad över hans höga uppskattning av Ernst Wigforss, denne svenske Robespierre, vars

egalitära fanatism betjänat sig av skattekonfiskationen i stället för av giljotinen. En förklaring kanske kan vara bägges utpräglat intellektualistiska och rationalistiska självtillräcklighet, som dock hos Tingsten motvägs av en oro, en ångest, ett tvivel, som man verkligen inte kan upptäcka hos Wigforss. Med B. Ohlin har Tingsten föga gemensamt; han beklagar sig också över Ohlins brist på humor och temperament. Den borgerlige politiker, som han verkar att hysa den största personliga sympatin för är Jarl Hjalmarson. "Han har inte verkat hetsad av ärelystnad och maktvilja, tvärtom har han tagit sin egen paroll om privatlivets och hemmets primat på allvar och därför utan saknad kunnat lämna ledarskapet och riksdagen. Detta sammanhänger med att han synes vara en lycklig människa, den enda politiker jag känner närmare, som inte verkar mer eller mindre jagad av furier." När det gäller sina starkt personliga angrepp i Dagens Nyheter på vissa politiker speciellt Gunnar Myrdal verkar Tingsten en aning, men inte alltför ångerfull. Men han har utan tvekan blivit snällare med åren och den senaste boken utmärks av en överraskande skonsamhet i vad gäller personomdömen. Om utrikesrådet, numera ambassadören Sverker Åström, med vilken han umgåtts i 15 år, säger han sålunda: "Att jag i väsentliga punkter inte har reda på hans åsikter efter denna långa tid torde böra räknas honom till förtjänst."

I inledningskapitlet till andra delen av sina minnen diskuterar Tingsten skillnaden mellan memoarer och självbiografier och kommer, rimligt nog, till att denna skillnad är svår att upprätthålla. Grovt taget skulle emellertid memoarer i det väsentliga syssla med yttre upplevelser, självbiografier med inre, memoarer skulle skildra ens intryck av andra, självbiografien ens in-

tryck av sig själv. Typiska självbiografier är då Agustinus', Rousseaus eller kardinal Newmans, lika typiska memoarer Amerys, Attlees eller Churchills. Tingstens kan sägas representera en blandform, men med en stark tonvikt på det självbiografiska draget.

Ambassadör *Erik Bohemans* "På vakt", vars första del utkom i höstas (Norstedts, pris 32:—, inb. 39:—) är däremot — om distinktionen accepteras — en ganska renodlad memoar. Författarens privatliv berörs bara i yttersta förbigående och då uteslutande när så är nödvändigt för sammanhanget. Han koncentrerar sig helt på sina upplevelser som diplomat och som sådan har han som bekant i alla bemärkelser varit huvudet högre än de allra flesta av sina kolleger. Den nu publicerade delen behandlar hans karriär fram till det att han blev kabinetssekreterare år 1937. Den är avsedd att följas av ytterligare två delar, en om Bohemans verksamhet som kabinetssekreterare före och under andra världskriget samt en om hans erfarenheter som ambassadör under efterkrigstiden.

Ulf Brandell har i rubriken till sin recension av Bohemans bok i Dagens Nyheter lapidariskt karakteriserat den med orden: "Historier om historia." De täcker nästan fullständigt bokens innehåll. Det utgörs i huvudsak av en serie anekdoter ur diplomatlivet. Fråga är dock — åtminstone gör man sig den frågan efter läsningen av hans bok — om inte hans talang som historieberättare är ändå mer till sin fördel i muntlig än i skriftlig framställning. Det drag av nonchalans, som ofta kännetecknar hans uttryckssätt, stör inte när man lyssnar, tvärtom, men däremot när man läser. Då förvandlas nonchalansen till slarv och man kan inte undgå att förvånas över att hans bok är så formellt oambitiös. Det förefaller ibland, som om författaren dikterat sina hägkoms-

ter utan att ge sig tid till att gå igenom utskriften, vilket i så fall någon förlagstjänsteman borde ha gjort. Annars är det svårt att förklara varför man — för att ta två godtyckligt valda exempel bland många — på tre rader finner ordet ganska tre gånger eller att man träffar på en formulering som "infiltrerad stormaktsinblandning". Inte heller är Bohemans 12 sidor långa citat ur hans eget bidrag till det betänkande, som avgavs av 1930 års försvarsutredning någon litterär oas. De synpunkter som anläggs är knappast så originella att inte ett mera läsbart koncentrat varit på sin plats.

Men även om Boheman inte är någon kräsen stilist är han i gengäld som sagt en ypperlig berättare och hans bok överflödar av mer eller mindre — mest mer — roliga anekdoter. Utrymmet medger tyvärr inte någon exemplifikation men var och en, som guterar *la petite histoire* finner i Bohemans bok en guldgruva. Ett mera bestående intresse erbjuder dock hans personomdömen. Under mellankrigstiden tjänstgjorde Boheman under inte mindre än 13 olika utrikesministrar och dels som sekreterare i den svenska NF-delegationen, dels som tjänsteman på UD:s politiska avdelning lärde han känna de flesta av dem väl. Han bildade sig en ganska bestämd uppfattning om deras personlighet och egenskaper och berättar åtskilliga karakteristiska episoder om sina chefer, av vilka särskilt Branting omnämns med en för författaren ovanlig värme och vördnad. På tal om Undén är han påfallande återhållsam eller skonsam, hur man nu vill uttrycka det. Som departementschef har Undén varit allmänt välvillig, säger Boheman i sin sammanfattande karakteristik, men på det hela taget en smula likgiltig för administrativa och personalproblem. Grunden härtill har nog enligt Bohemans mening varit att han saknar

större intresse för människor och förståelse för betydelsen av mänskliga relationer. Det har också gjort att han i sin personalpolitik ibland förbisett förtjänster, som legat på områden som varit honom främmande och överskattat sådana som legat närmare hans egna specialiteter eller passat in i den socialdemokratiska intressesfären, skriver Boheman. Detta får sägas vara en mycket diskret beskrivning av den undénska utnämningsspolitiken.

Om Sandler uttalar sig Boheman nära nog med entusiasm. Han kan inte påminna sig någon chef med vilken han haft lättare att samarbeta. Slanders intelligens och arbetsförmåga är så omvitnad att dessa egenskaper inte behöver understrykas, säger Boheman. Han hyllar Sandler som en ypperlig departementschef, effektiv och omtyckt, med en utomordentlig förmåga att sätta rätt man på rätt plats och prisar honom för hans formfulländning i tal och skrift — på franska likaväl som på svenska — hans brinnande utrikespolitiska intresse och skarpa analytiska förmåga. Vad slutligen beträffar Christian Günther, som han skall återkomma till mera utförligt i nästa del, skriver Boheman att han besatt och alltjämt besitter en obeskrivlig charm, som förskaffat honom många och hängivna vänner. På hans intelligens kan ingen tvivla, hans omdöme är klart och kallt, det senare något oväntat för dem, som känner honom ytligt; han är ingen flitig eller särskilt noggrann person, men när han satt sig något före eller bildat sig en bestämd uppfattning i någon fråga, fullföljer han sina syften med stor målmedvetenhet, ja envishet, utan att låta sig i någon högre grad påverkas.

Herr Günther har inom parentes sagt anförtrött recensenten att han är mycket belåten över att gå till eftervärlden med ett sådant eftermäle.

Den varmaste hyllningen i boken

ägnas emellertid författarens maka, Margaret Boheman. "Jag har haft förmånen att ha en hustru, som enligt vad jag tror är allmänt erkänt, fyllt sin uppgift på ett enastående sätt", framhåller han. "Utan hennes hjälp hade jag aldrig kunnat göra den insats, som jag eventuellt lyckats åstadkomma." Han ångrar på intet sätt sin 40-åriga tjänst i utrikesförvaltningen, men anser å andra sidan nog att det var riktigt att sluta några år i förtid. Sysslösa före detta beskickningschefer, som flyttat hem efter pensionsåldern och i viss mån mist kontakten med hemlandet, för i allmänhet ingen avundsvärd tillvaro, anmärker han. Till sist betonar han att enligt hans bestämda uppfattning den svenska utrikesförvaltningen i fråga om kunnet, plikttröhet och allmänna insikter numera står sig utomordentligt gott i jämförelse med andra länders av liknande storleksordning.

Erik Boheman har fått uppbära en del smålek för att han betitlat sin anekdotsamling med dess glada minnen från Paris, Genève, Turkiet, Balkan och Polen "På vakt" — vilket råkar vara mottot på hans Dannebrogssköld i Frederiksborgs slottskyrka. Men titeln kommer säkerligen att visa sig motiverad när han i nästa del, som väl kommer att utgöra svitens tyngdpunkt, övergår från *la petite histoire* till *la grande histoire*. Den motses med största intresse.

En i själva verket ännu mer renodlad diplomatmemoar än Bohemans är envoyén *Vilhelm Assarssons* "I skuggan av Stalin" (Bonniers, pris 27: 50, inb. 34: —). I sitt ganska spetsiga företal är författaren noga med att skilja sin bok från andra alster i genren:

Många skriver memoarer, ibland även diplomater... Några skriver intressant, ibland även diplomaterna. Vad som dock ofta gör läsningen av diplomatminnen så föga gi-

vande är motsättningen mellan personens format och betydelsen av de händelser, som vederbörande fått bevittna. Särskilt för diplomater från ett litet land blir utsikten från ett torn, som tycks honom själv högt, dock ett grodperspektiv. Om skrivaren, som ibland dessutom händer, inte har förmågan till historisk överblick och sammanfattning, gör han klokast i att låta framtiden döma honom själv och hans insats på de depescher han sänt sin regering. Och om framtiden förhåller sig helt tyst kan i många fall detta vara en barmhärtig dom.

Vem eller vilka bland sina kolleger Assarsson avser framgår inte. Däremot framgår klart att det inte är den sortens diplomatiska memoarer han velat skriva. Syftet med hans är, säger han själv, "precist och anspråkslöst". Det är att lämna en på dagboksanteckningar och depescher byggd redogörelse för hans upplevelser som svensk minister i Moskva under andra världskriget, närmare bestämt från våren 1940 till nyåret 1944.

Det mest uppseendeväckande i bokens två första avsnitt som behandlar åren 1940 och 1941 är den i viss mån nya bild man får av J. K. Paasikivi, som under större delen av denna för Finland så ytterst påfrestande tid var sitt lands sändebud i Moskva. Enligt Assarsson skulle Paasikivi ha erkänt att han trots sin förtrogenhet med Ryssland och ryssarna aldrig lyckats förstå rysk mentalitet. På sin ålders höst fann han den mer främmande och skrämmande än någonsin. Han var beredd att sluta sina dagar i ett socialistiskt samhälle, men inte av det slag bolsjevikerna skapat, där allt vad han kallat värdefullt i livet sopades bort. Då föredrog han t. o. m. ett nationalsocialistiskt välde — "och f. ö. hur skulle vi i Norden kunna undgå det om Hitler segrar? Och det tror jag att

han gör." Den enda realistiska politiken var att skapa ett nordiskt förbund under tyskt beskydd, förklarade Paasikivi vid ett annat tillfälle, och framhöll kort innan han lämnade Moskva, att en tysk seger var det enda, som kunde rädda Europa från att uppslukas av bolsjevismen. Även om man tar i betraktande att dessa uttalanden, som Assarsson citerar ur sina dagboksanteckningar, skulle ha fällts under en period då den ryska påtryckningspolitiken och infiltrationen i Finland var som värst är de anmärkningsvärda. Ingen kan påstå att de stämmer bra med den gängse bilden av Paasikivi och allra minst med den bild han ger av sig själv i sina memoarer. I belysning av de yttranden Assarsson refererar, ter sig den famösa Paasikivilinjen närmast som en zigzaglinje. De indignerade protester, som Assarssons framställning i detta stycke väckt i Finland, förefaller också minst sagt ihålliga. Sedan är det en annan sak att det kanske inte är särskilt taktfullt av Assarsson att redan nu ge offentlighet åt förtroenden, som Paasikivi i förtvivlade stunder delgav honom och som han säkerligen inte drömde om skulle komma till eftervärldens kännedom.

Assarsson överskattar inte värdet av det diplomatiska umgängeslivet. "Vad kan man också vänta för utbyte av en middag med ett 20-tal inbjudna, alltid samma gäster och protokollärt ungefär samma placering. För att inte tala om dessa i längden för sinne och hälsa förödande cocktail-parties, där man sällan får höra ett vettigt ord och knappast säger något själv." Men i och med att diplomatiska kåren till följd av tyskarnas framträngande mot Moskva på hösten 1941 förflyttades till Kujbysjev, det gamla Samara, blev diplomatumgänget det enda andningshållet i ett annars lufttomt rum. Författaren ger en åskådlig och smätt

patetisk bild av hur dessa diplomater, isolerade nästan som i en straffkoloni och praktiskt taget utan förbindelser med yttvärlden, beskrev sina cirklar sinsemellan, försökte uppsnappa något nytt och fördrev tiden med ändlösa spekulationer om krigets förlopp och utgång och om den ryska gåtan. Många av diplomaterna tycks till sist ha anslutit sig till den uppfattning, som kärnfullt formulerades av den amerikanske ambassadören amiral Standley: *"I love the Russian people, but I hate those scoundrels in Kreml."*

Flera av Assarssons kolleger brukade särskilt under det s. k. fortsättningskrigets början uppmana honom att ta initiativ för att lösgöra Finland ur kriget och påverka sin regering i denna riktning. Assarsson, som är ytterst sparsam med sina kommentarer, låter dock ana en viss bitterhet över att hans många vädjanden till Stockholm i denna fråga inte vann något gehör. Även om Assarsson alltså inte vill inse det, är det dock tämligen klart att frågan inte tillfredsställande kunde bedömas från Kujbysjevs horisont. Regeringen i Stockholm, som dagligen kunde pejla stämningarna inom de politiskt ledande kretsarna i Finland, var ensam i stånd att avgöra när en fredsaktion med någon utsikt till framgång kunde inledas. I december 1943 fick Assarsson helt oförmodat meddelandet om att han var personan grata. Som motiv anfördes att den svenske militärattachén delgivit Hitlers högkvarter militära hemligheter av största vikt, varför Sovjetregeringen ansåg sig nödsakad att begära att såväl militärattachén, som dennes chef Assarsson, i egenskap av ansvarig för sina underordnades handlingar, ofördröjligen skulle lämna Sovjetunionen. Hur militärattachén, som för inhämtande av upplysningar var så gott som helt hänvisad till den ryska pressen, kunnat göra detta övergick Assarssons

fattningsförmåga. Själv var han övertygad om att åtgärden var en ren repressalie som svar på svenska regeringens vägran att frige och hemsända Intouristbyråns föreståndare i Stockholm, Sidorenko, som häktats som spion. Han var enligt Assarssons mening en av Berias närmaste män. Hur därmed kan ha förhållit sig får väl framtiden utvisa.

Assarsson har "precist och anspråkslöst" lämnat ett intressant bidrag till kännedomen om ett litet men viktigt avsnitt av andra världskrigets historia. Hans bok är en smula monoton för att inte säga tråkig med sina dagfrån-dag-redogörelser för diplomatiska samkväm och samtal. Men dess svaghet är om man så vill också dess styrka. Frånvaron av bearbetningar och kommentarer, av vad han själv i företalet kallar förmågan till historisk överblick och sammanfattning, bidrar till dess prägel av autenticitet och ökar sannolikt dess källvärde — sådant det nu är. Även Assarsson är en människa och inte en datamaskin och hur han än lägger band på sin subjektivism och tyglar sitt temperament kan ingen tveka om att han sett de händelser och människor han skildrat genom ett mycket subjektivt temperament.

En livfull, färgrik och högst personligt hållen tidsskildring ger LO:s tidigare presslord och förutvarande ståt-hållaren på Västerås slott, *Ragnar Casparsson*, i tredje delen av sina memoarer, som också utkommit i höstas. Den heter "Brinnande horisonter" (Tiden, pris 31:—, inb. 36:—) och berättar om författarens upplevelser under och efter andra världskriget fram till landshövdingeutnämningen 1952. Nära hälften av boken ägnas förhållanden i samband med Finlands bägge krig; Casparsson var en av de ledande krafterna i Finlandinsamlingen och lika mån om att stödja Finlands krigs-

insats under vinterkriget som att bidra till att lösgöra Finland ur fortsättningskriget. I fortsättningen berör Casparsson sin kamp för att under kriget sprida upplysning om förhållandena i de ockuperade skandinaviska grannländerna, särskilt Norge, och om svensk femtekolonnverksamhet. Denna verksamhet ledde inte sällan till konflikter med samlingsregeringen, enkannerligen statsministern. Motsatsförhållandet mellan Casparsson och Per Albin Hansson går f. ö. som något av en röd tråd genom stora delar av boken och ger den ett alldeles speciellt intresse genom den kritiska belysning, som kastas över Hansson av en av hans egna partivänner — ett förvisso sällsynt fenomen. Att Casparsson av Hansson betraktades som en obehövlig person, framgick redan 1940 då ny chefredaktör för Social-Demokraten skulle utses efter Z. Höglund, som blivit finansborgarråd i Stockholm. Tre kandidater hade nämnts: Casparsson själv, Rickard Lindström och Allan Vougt. Partiordföranden-statsministern förklarade att det för hans del inte fanns någon tvekan om vem som var den lämpligaste för det ömtåliga uppdraget — Vougt! Casparsson nödgades då framhålla för Hansson att Vougt inte kunde tänkas få majoritet i styrelsen — där Casparsson som LO:s representant var ordförande — ja, att han sannolikt inte skulle få någon annan röst än partichefens. Eftersom Casparsson själv inte stod till förfogande skulle valet komma att stå mellan Lindström och Vougt och ingen tvekan kunde råda om utgången. Till Hanssons förbittring ratades hans favorit Vougt. Casparsson skriver: "Chefredaktör blev Rickard Lindström, vilket vi med hänsyn till hans personliga livsföring fick anledning att ångra. Beslutet måste också senare korrigeras. Hade vi följt partiordförandens råd, hade våra bekymmer

säkerligen blivit ännu större. Sannolikt hade tidningens livslängd då blivit kortare än den nu blev."

Casparsson tycks i en rad olika sammanhang haft förmåga att reta gallfeber på Hansson. Att Casparsson inte blev redaktör för den tidning, som han mer än någon annan medverkat till att skapa som ett organ för antinazismen inom socialdemokratin och en motvikt mot Aftonbladet, nämligen Aftontidningen, berodde också enligt vad han själv uppger på att han visste att Hansson skulle ogilla ett sådant val. Överhuvud visade Hansson ett ytterst svalt intresse för Aftontidningen, ja man får av Casparssons skildring nästan det intrycket att partichefen direkt motarbetade det nya partiorganets tillkomst. Men Per Albin Hansson är långt ifrån den enda mäktiga partivän, som Casparsson djärvdes kritisera. När Per Edvin Sköld år 1951 genom en kupp genomförde 10 % retroaktiv accis på nya bilar och motorcyklar skrev Casparsson i AT att propositionen "presenterades under omständigheter som i minnet återföder den berömde korpralen Hitlers lika berömda söndagsoffensiv mot skilda huvudstäder". Och han tillade något senare: "Visst är det bra med en stark regering. Men det är bättre med en klok regering." Påföljande år deporterades han under ärorika former från huvudstaden såsom landshövding i Västmanlands län. Om tiden i Västerås hade han kunnat skriva ännu en volym — men mångordigheten måste ha en gräns, lyder hans avsked till läsarna och andra memoarförfattare.

Den bild man i dessa memoarer får av den gamle f. d. syndikalistens sedermera Konungens troman Ragnar Casparsson: en orädd, frän, knotigt självständig, vresigt frihetsälskande kämpe av bästa svenska arbetarstam, väcker både respekt och sympati.